

Miegančios boružės kalbama apie dėžutėje miegančias, o iš tiesų jau nebegyvas ir sudžiūvusias boružes. Bet ir tai, kas dabar negyva, kitados gyveno, ir yra verta prisiminimo, todėl palėpės daiktai nepaklauso ciniškų Žiūronų kalbų ir toliau Boružėms dainuoja dainas. Pasakos logika būdinga ir Elwyno Brookso White'o apysakai *Šarlotės voratinklis* (2000). Tai įspūdinga istorija apie vorės Šarlotės mirtį, ne vieną skaitytoją priverčianti susigraudinti. Kartu tai dinamiškas, intriguojantis pasakojimas apie paršelj Vilburį, mergaitę Fernę, kitus tvarto gyventojus ir... bėgantį laiką, neišvengiamai artinantį mirtį. Apie senatvę, mirtį ir gyvenimą susimąstyti kviečia niekada nesenstantys lietuvių klasikų tekstai: Jono Biliūno apsakymai *Kliudžiau* (plačiau žr. Maskuliūnienė, 127-128), *Brisiaus galas*, Petro Cvirkos apsakymai *Šyvio gyvenimas*, *Varno mirtis*. Katytė, šuo, arklys, varnas – tai skirtingas funkcijas kūrinyje atliekantys personažai, bet visi jie padeda papasakoti įdomią, nors ir liūdną, istoriją (vaikui gyvūno vaizdavimas artimas psichologiškai).

Dar augesniems vaikams parašyta ir įsimenančių apsakymų, ir apsakymų. Realistinėse, psichologiškai niuanosuotose knygose jautriai papasakotos išsiskyrimo su artimu žmogumi istorijos. Antai dvi apsakos pasakoja apie išsiskyrimą su seneliu: minėtoji Elfie'ės Donnelly knyga *Sudie, seneli, ištariau aš tyliai* ir Angelos Nanetti *Mano senelis buvo vyšnia* (2003). Senatvė, liga, artėjanti mirtis reikalauja supratimo, užuojautos, meilės, atidaus bendravimo. Ir visa tai vienas kitam suteikia šių

istorijų herojai – anūakai ir jų seneliai. Astridos Lindgren apysaka *Broliai Liūtaširdžiai* – sudėtingos semantikos ir labai poetiškas kūrinys. Ką reiškia brolio liga ir artėjanti mirtis? Kaip tai priimti? A. Lindgren randa, ką pasakyti skaitytojui, palikdama gražią viltį, juk tai taip svarbu vaikų literatūroje. Lietuvių prozininkai Vytautė Žilinskaitė ir Rimantas Černiauskas yra parašę skaudžių tekstų apie vaiko mirtį. Trumpi, lakoniški, bet taiklūs tekstai verčia susimąstyti apie artimo skausmą ir skurdą, socialinį blogį, tolerancijos stoką. Ryškūs pavyzdžiai – V. Žilinskaitės novelė *Riedučių skrydis* ir R. Černiausko *Vainikas Nendrelei*. Miršta socialiai nesaugūs vaikai, todėl jų mirtis atrodo dar skaudesnė ir neteisingesnė.

Apie mirtį jaunimui

Tai kone gausiausia knygų grupė. Didžioji jų dalis – realistinės problemų prozos kūriniai. Dalis kūrinių yra tapę populiariais kino filmais. Tai liudija, kad bręstantiems žmonėms ši tema yra įdomi ir aktuali. Literatūros tyrėja Aleksandra Strelcova teigia, kad problemų prozoje „[m]irties tema siejama su pagrindinėmis paauglių literatūros temomis: brendimu, tapatybės paieškomis, seksualumu, draugyste. Greta jų darosi svarbūs gyvenimo laikinumo, mirties neišvengiamumo ir

gyvenimo baigtinumo klausimai“ (Strelcova (a), p. 8). Viena garsiausių šios tematikos knygų – Johno Greeno romanas *Dėl mūsų likimo ir žvaigždės kaltos* (2013). Čia vaizduojama paauglių Heizelės ir Ogasto meilės istorija, besiskleidžianti mirtinos ligos fone. Abu jaunuoliai serga nepagydoma liga, bet trokšta gyventi, mylėti ir palaikyti vienas kitą. Katarinos Mazetti apysaka *Bandykim nekalbėti apie Dievą* (1999) vaizduoja paauglės Pijos savižudybę. Joje ne tik keliamas klausimas „Kodėl?“, ar toks pasirinkimas nėra žiaurus liekantiesiems, bet ir parodoma, ką išgyvena jos artimiausia draugė Linėja, iš kurios dienoraščio Pijos istoriją ir sužino skaitytojai. Jaunimo literatūroje nevengiama ir sudėtingesnių poetinių sprendimų. Antai Jay Asher romane *Trylika priešasčių kodėl* (2011) vaizduojama, kaip Hana Beiker atsiunčia Klėjui Dženseniui kasetes su įrašais, kuriuose ji paaiškina visas trylika priešasčių, kodėl nusižudė. Vaikinui tai tampa sunkiu išbandymu ir skaudžia pamoka. Timo Bowlerio knyga *Upės sūnus* (2010) pasakoja apie paauglės Džesės senelio mirtį. Rašytojas sako, kad rašas apie paauglius, atsiduriančius suaugusiųjų situacijose. Mirtis – kaip tik viena tokių.

Lietuvių paauglių rašytojai dėmesio mirties problematikai skiria gerokai mažiau. Mirtis vaizduojama, bet dažnai tai tėra šalutinis motyvas (pavyzdžiui, Vytauto Bubnio „Arberone“ ir kt.), ne visiems pasiseka šių temų meniškai įkūnyti. Mirtis, kaip svarbiausia kūrinio tema, atskleidžiama Nijolės Kliukaitės (Kepenienės) romane *Mirties vandenynas* (2011). Paauglė Adelė tampa vienmečio Aitvaro nužudymo liudininke, ji bando suvokti šią situaciją. Anot A. Strelcovos, knygai meninės vertės suteikia mirties vandenyno metafora: „Užsibuvus šio vandenyno pakrantėje, galima užsikrėsti mirtimi, užtiškus vandens purslams – susirgti depresija.“ (Strelcova (b), p.75). Amžinoji meilės ir mirties dvikova šiame kūrinyje aprašoma kūrybiškai, skverbiančis į jauno žmogaus brendimo problemas.

Knygos apie mirtį – ir filosofinis pokalbis, ir terapijos seansas

Vaikų ir jaunimo literatūros knygos apie mirtį – lektūra, reikalinga augančiam, bręstančiam žmogui. Vaikas negyvena šiltnamio pasaulyje, jį supa sudėtinga realybė, o kartais ir žiaurus pasaulis – su karais, tremtimis, mirtinomis ligomis, artimų žmonių netektimis. Literatūra gali bent iš dalies padėti visa tai suprasti, pakelti. Todėl tokia literatūra – tai ir filosofinis pokalbis su vaiku skaitytoju apie egzistencines problemas, ir nuraminantis, paguodžiantis žodis, tvirtybės suteikiantis psichoterapijos seansas. Svarbu į rankas laiku paimti tinkamą knygą.

Rekomenduojamos knygos

Mažiausiems

Davies, Benji. *Senelio sala*
 Erlbruch, Wolf. *Antis, mirtis ir tulpė*
 Knister, Tharlet, Eve. *Draugystė su piene*
 Moroney, Trace. *Kai jaučiuosi liūdnas. Kai man liūdna*
 Ommen van, Sylvia. *Dražė*
 Rocher, Viola. *Wünsch, Dorota. Kaip senelis mokėsi plaukti*
 Widmark, Martin. *Dziubak, Emilia. Ilga kelionė*

Pradinukams ir jaunesniems paaugliams

Andersen, Hans Christian. *Mergaitė su degtukais. Eglutė*
 Babbitt, Natalie. *Amžinieji Takiai*
 Donnelly, Elfie. *Sudie, seneli, ištariau aš tyliai*
 Biliūnas, Jonas. *Kliudžiau. Brisiaus galas*
 Cvirka, Petras. *Šyvio gyvenimas. Varno mirtis*
 Lindgren, Astrid. *Broliai Liūtaširdžiai*
 Lunde, Maja. *Sniego sesė*
 Nanetti, Angela. *Mano senelis buvo vyšnia*
 Paterson, Katherine. *Tiltas į Terabitiją*
 Račickas, Vytautas. *Zuika padūkėlis*
 Uliūnė, Urtė. *Miegančios boružės. Laumžirgis Cikorijus. Septintasis Karosiukas*
 White, Elwyn Brooks. *Šarlotės voratinklis*
 Žilinskaitė, Vytautė. *Riedučių skrydis*

Jaunimui

Adomaitytė, Gintarė. *Laumžirgių namai*
 Anderson, Laurie Halse. *Žiemos mergaitės*
 Asher, Jay. *Trylika priešasčių kodėl*
 Bowler, Tim. *Upės sūnus*
 Bubnys, Vytautas. *Arberonas*
 Bušma, Bronius. *Būk geras, Jackau, nemirk*
 Gaarder, Jostein. *Mergaitė su apelsiniais*
 Greech, Sharon. *Du mėnesiai kelio*
 Green, John. *Aliaskos beieškant. Dėl mūsų likimo ir žvaigždės kaltos*
 Hagerup, Hilde. *Pienės daina*
 Holubitsky, Katherine. *Vienatvė prie Devyniasdešimties Pėdų tvenkinio. Hipių namas*
 Kliukaitė (Kepenienė), Nijolė. *Mirties vandenynas*
 Mazetti, Katarina. *Bandykim nekalbėti apie Dievą*
 McCarten, Anthony. *Superherojaus mirtis*
 Molony, Rowland. *Po Alisos Benet mirties*
 Oliver, Lauren. *Kai aš žuvau*
 Sortland, Bjørn. *Ką mena širdis*
 Vilimaitė, Bitė. *Mergaitės romanas*
 Zarambaitė, Ignė. *Juodavandeniai*
 Zöllner, Elisabeth. *Ir vis dėlto... šausiu!*

Ar yra tabu temų vaikų literatūroje?

Viena sunkiausių vaikų literatūros temų – mirties tema. Bėgant laikui, keičiantis socialiniam ir kultūriniam kontekstui, vaiko ir vaikystės sampratai, literatūrinėms tradicijoms ir skoniui, keičiasi ir požiūris į tai, kas gali būti vaizduojama vaikų ir paauglių literatūroje. Šiandien pasaulinėje vaikų literatūroje tabu temų kone nebeliko, tačiau rašytojui labai svarbu gerai apgalvoti, kaip savo adresatui tinkamai ir įtaigiai kalbėti. Mirties tema yra labai sudėtinga, emociškai sunki (tiek rašytojui, tiek skaitytojui), bet svarbi ir neapeitina, juk mirtis – neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis. Vaikams, paaugliams, deja, taip pat neretai tenka su ja susidurti. Reikia ypatingo rašytojo talento ir jautrios etinės laikysenos, kad skaitytojas, įsitraukęs į istoriją apie mirtį, būtų sujaudintas ar paguostas, nuramintas (rašytojo intencijos gali skirtis). Kūrėjas turi gerai jausti adresatą – vienokių knygų reikia ikimokyklinukams, kitokių – paaugliams. Svarbu, kad šios tematikos knygos netaptų savitiksliu vaiko sąmonės dirginimu, juo labiau – neatsakingu žaidimu. Šiandien vertingų knygų, ypač pasaulinės vaikų literatūros, kuriose vienaip ar kitaip vaizduojama mirtis, yra sukurta daug, nemažai jų išversta į lietuvių kalbą, taigi yra ką pasirinkti skaityti.

kitų paukščių nebėbus. Yra ir daugiau pavėkslių knygų apie mirtį patėms maziams. Idomu tai, kad kai kuriose iš jų aiškiai jaučiamas filosofinis pradas, jos yra iškalbingos ir vyresniam skaitytojui, net ir suaugusiam.

Apie mirtį pradinukams ir jaunesniems pa-
augliams

Rašant vyresniems vaikams, pasitelkiama ir pasakų logika, ir realistinis pasakojimas. Čia mirtis vaizduojama plačiau, sužetai labiau išplėtoti, kūriniai turi ir šaliutinių linijų, gilesnė potekstė, apskritai yra sudėtingesni. Nuo seno vaikų mėgstamos skaityti Hanso Christiano Anderseno pasakos *Mergaitė su degtukais* ir *Eglutė*. Čia nuskamba kritštoniški moityai, vaizduojamas ypatingas – sakralus kalėdinis laikas. Tačiau mirtis – greta. Vieną atvejų regime mažos neturtingos mergaitės mirtį (ne veltui prisimenama danguje jau esanti mergaitės motutė), kitu atveju kalbama apie eglutės – pagrindinio švenčių atributo – „mirtį“: ateina diena, kai ji nu- puošama ir sudėginama liepsnose. Urtės Uliūnės pasakoje

Apie mirtį maziams

Ikimokyklinukams ir priešmokyklinukams apie mirtį kalba- ma gana paprastai, aiškiai, bet netiesmukai, psichologiskai taikliai. Benji Davieso knygoje *Senelio sala* (2017) pasakoja ma apie atsivėikimimą su seneliu. Vaikas nori išsiaiškinti, kur pradingo jo senelis. Jo vaizduotė sukuria istoriją apie tolimą atogrąžų salą. Gyvenimas tęsiasi, tik senelis yra jau kitur, toje paslėptingoje saloje. Knisterio bei Eteo *Tharlet pavėkslių knygoje Draugystė su piene* (2013) rašoma apie švilpiką Ru- dutį. Jam galima, kad piene greitai nužydės. Žverelis laukia kito pavasario, kad vel susitiktų su bicitile piene, bet ji pasitinka naują žydintį pienuį jura. Laikas bėga, sukasi metų ratai, se- nuosius keičia nauji augalai, gyvūnai ir žmonės. Mylimo šuns mirtį išgyvena Martino Widmarko knygos *Ilgą kelionę* (2019) pagrindinis veikėjas Adamas. Jį paguodžia netikėtai atsiradu- si nauja gyvybė – benamė katė berniuko namuose atsivėda kaciukų. Syvijos van Ommen *Dražė* (2005) išsiskiria santūrio- mis ir meniskomis iliustracijomis. Knygos herojai mirties ne- bijo ir mąsto, kas laukia, jei atėjus. Viena patčių meniskiausių ir titluočiausių (2016 m. pelnyta Astridos Lindgren premija) knygų apie mirtį – Wolfo Erbrucho pavėkslių knyga *Antis, mirtis ir tulpė* (2018). Tai pasakojimas apie gyvenimą ir mirtį, apie tai, kas neišvengiama. Tik kalbama metatoriskai, pasi- telkiant anties ir giltnės dialogą. Antis gerai atpažįstama, o mirtis priešiniuose vaizduojama kaip giltnė, vilkinti languotą drabužį. Pasakojimas kupinas švelnūs liūdėsio, grandulio ir sustaikymo su neišvengiamybe. Mirtis paaiskina ančiai, kad vieną dieną viskas bus taip pat, kaip buvo, tik ežere jos tarp

Literatūros sąrašas

1. Džiuljeta Maskuliūnienė. M. Valančiaus, P. Mašioto, J. Biliūno proza: didaktinės ir estetinės strategijos. *Peldų takais: lietuvių vaikų literatūros tyrinėjimai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2011, p. 122-128.
2. Aleksandra Strelcova (a). Mirties problematika XXI a. lietuvių paauglių literatūroje, *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė: straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 70-78.
3. Aleksandra Strelcova (b). Mirties tema šiuolaikinėje paauglių prozoje. *Rubinaitis*, 2013, Nr. 3 (67), p. 7-10.

Parengė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros departamento Tyrimų ir sklaidos skyriaus tyrėja ekspertė, profesorė Džiuljeta Maskuliūnienė

Redagavo Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Komunikacijos ir rinkodaros departamento Leidybos skyrius

Mirties tema vaikų ir jaunimo literatūroje

Sudėtingai tematiškai atskleisti pavairus literatūros žanrai – nuo pavėkslių knygų iki romanų. Rašoma tiek pro- za, tiek poezija, realistinė ir pasakinė literatūra. Mirties tema dažna ir problemų prozoje, skirtoje paaugliams ir jaunimui. Aptariamos tematikos literatūroje skirtinga ir pagrindinio personažo situacija, t. y. kokioje situacijoje ir kaip perso- nazas susiduria su mirtimi. Viena dažniausiai aprašomų si- tuacijų – tėvy, senelių, kitų artimiausių žmonių netektis. Tai sunkiai pakeliamas patirtis, padaranti įspaudą visam vaiko gyvenimui. Apie mirtį kalbama ir mažesniems (pvz., Efliešs Donnelly knygoje *Sudie, seneli, istarua as tyiai* (2003) mirt- ta senelis), ir vyresniems (pvz., katherinės Holubitsky kny- goje *Vienatė prie Devyniasdešimties Pėdų tvenkinio* (2002) į tarpkili nusoka pagrindinės veikėjos mama) skaitytojams. Mirtis sukrečia ir tada, kai miršta draugas, bendraamžis. Mirštama dėl ligos ar nelaimingo atsitikimo, žmogžudystės ar savizudystės. Dėmesį prikausto ir tos knygos, kuriose vaiz- duojama pagrindinio veikėjo mirtis, netgiėjimo mirties link ar patį mirimo procesą. Yra kūrinių, kuriuose vaizduojama ne tik žmogžudystė, savizudystė, bet ir situacijos, kai paa- u- glys dėl vieno ar kelių priežasčių nužudo kitą žmogų. Rašytojui bemaz visada rūpi atskleisti, kaip vaikas, paauglys, jaunuolis išgyvena mirties situaciją. Tradiciška mirties temą vaikams perteikti vaizduojant gyvūno mirtį. Kartais aprašoma auga- lo, daikto mirtis. Pėrkėtiniai, alegoriniai vaizdai labai išplečia vaizdavimo galimybes, yra primumini vaiko sąmonei.